

**ПРОСТІ ОДНОЯДЕРНІ РЕЧЕННЯ: СТРУКТУРНО-
ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ**
(на матеріалі збірки Ярослава Павуляка «Дороги додому»)

У статті розглянуто структурно-семантичну характеристику односкладних (однойдерних) речень. Представлено зразки таких реченнєвих структур на матеріалі збірки Я. Павуляка «Дороги додому». Доведено, що в мові творів автора вказані речення у цілісній текстурі з іншими видами речень активно функціонують і допомагають створити особливий, неповторний світ письменника.

Ключові слова: односкладні (однойдерні) речення, означено-особові речення, неозначено-особові речення, безособові речення, інфінітивні речення, номінативні речення.

Ніна Свистун. ПРОСТЫЕ ОДНОЯДЕРНЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ: СТРУКТУРНО-ФУНКЦИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ (на материале сборника Ярослава Павуляка «Дороги домой»)

В статье рассмотрена структурно-семантическая характеристика односложных (однойдерных) предложений. Представлены образцы таких предложений на материале сборника Я. Павуляка «Дороги домой». Доказано, что в языке произведений автора такого типа предложения в целостной структуре с другими видами предложений функционируют активно, помогая создать особый, неповторимый мир писателя.

Ключевые слова: односложные (однойдерные) предложения, определенно-личные предложения, неопределенно-личные предложения, безличные предложения, инфинитивные предложения, номинативные предложения.

Nina Svystun. SIMILAR LINGUISTIC TESTS: STRUCTURAL-FUNCTIONAL ASPECTS (on the material of the collection of Yaroslav Pavlyak "Roads to the Home")

The article deals with the structural-semantic characteristics of uncomplicated sentences. Examples of such sentence structures are represented on the material of J.V. Pavuliak's collection "Roads to the Home". It is proved that in the author's works these sentences functionate actively and help to create a unique writer's world.

Key words: uncomplicated sentences, pronoun-personal sentences, undefined-person sentences, impersonal sentences, infinitive sentences, nominative sentences.

Односкладні речення у сучасній науці – це цілком самостійні синтаксичні одиниці, які мають широкі виражальні можливості й специфіку уживання.

В українському синтаксисі поряд із терміном «односкладні» функціонує термін «однойдерні» речення (І. І. Слинко, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська) [2], які поділяють на однойдерно-двокомпонентні і однойдерно-однокомпонентні. У синтаксичній традиції односкладні речення класифікують за морфологічною природою головного члена та за їх семантикою.

За формою головного члена виділяються два типи односкладних конструкцій: дієслівні та іменні (субстанціальні) односкладні речення. К. Ф. Шульжук виділяє такі типи односкладних речень з урахуванням формально-граматичних і семантичних ознак: означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові, інфінітивні, номінативні [3]. Ми у своєму дослідженні взяли за основу саме цю класифікацію. Простежимо, як подібні конструкції функціонують у мові поезій Ярослава Павуляка.

Ярослав Павуляк – письменник надзвичайного світобачення. Оскільки ми досліджуємо його творчість із позиції синтаксису, то зважаємо насамперед на мовне багатство його поетичних творів. Художня мова письменника багата, барвиста, неординарна. У коло нашої дослідницької уваги увійшли різновиди односкладних (однойдерних) речень, ужитих Я. Павуляком у поетичних творах.

Означено-особові речення – це речення, головний член яких виражений дієсловом дійсного способу першої або другої особи однини чи множини теперішнього або майбутнього часу, а також наказового способу і вказує особовим закінченням на означену особу. Дієслівна форма вказує на те, що дія виконується означеною особою. Відповідна особа конкретизується комунікативною ситуацією, у якій чітко можна визначити мовця й адресата мовлення. У поетичних творах Ярослава Павуляка ці конструкції представлені так: *Цей голос підношу, мов тост* [1, с. 13]; *До нього (дня) мчу і мчу, упавши на коня* [1, с. 15]; *І живу, усміхаюсь до себе в круговерті бездомних птиць* [1, с. 22]; *Збігаємось, намагаємо, кличем* [1, с. 14]; *Почекаймо на них всіх: і на вишиття, на яблуню, стіл і життя* [1, с. 18]. Такі речення вважають односкладними повними, тому що дієслівне закінчення чітко вказує на особу, якої стосується дія чи стан.

Найчастіше головний член односкладних означено-особових речень виражається дієсловом першої особи однини та множини дійсного способу, напр.: *Пройдуся не раз вулицями, задивлюся в очі хатам...* [1, с. 39]; *У зеленому царстві тіней горілиць лежу на квітах* [1, с. 57]; *Шукаємо щось гуртом, поодиночі...* [1, с. 25]. Зауважимо, що головний член означено-особових речень, виражений особовим дієсловом 1-ї особи однини, виступає не лише структурним, а й семантичним центром речення.

Конструкції з головним членом, вираженим першою особою множини дійсного способу, у творчості Ярослава Павуляка є менш уживаними, ніж у формі однини. Можливо, тому, що письменник часто ототожнює себе з героями, є з ними одним цілим.

На другому місці за частотністю у творчості письменника знаходяться односкладні означено-особові речення, в яких головний член виражений дієсловом наказового способу:

*Не переймай мене, дівчино,
ласкою рук своїх,
не переймай мене, хато,
вікнами до полудня* [1, с. 69].

Дієслова наказового способу надають висловлюванню емоційності. Знаходимо у збірці й такі рядки:

*Водо-водичко,
непочата дівчино,
До схід-сонця принесена,
вернися до себе* [1, с. 77].

Означено-особові речення з головним членом, вираженим дієсловом другої особи однини та множини, надають творам Ярослава Павуляка форми діалогу, звернення до читача, який може уявити себе адресатом. Наприклад: *Понюхай квітку; Поцілуй росу* [1, с. 78]; *Так ліниво і так буденно піднімаєшся з власних руїн* [1, с. 94]; *І тихенько отак при людях доживеш отих пару літ* [1, с. 94].

Спостереження за функціонуванням односкладних означено-особових речень у поетичній спадщині Ярослава Павуляка засвідчує їх широку уживаність. Дані статистичного опрацювання вибраних означено-особових речень переконливо доводять, що саме вони складають 43% від усіх аналізованих односкладних речень. Ці реченнєві структури виконують різноманітні функції: допомагають розкрити внутрішній світ героя (означено-особові речення з головним членом, вираженим дієсловом 1-ї особи однини дійсного способу), створити атмосферу широї довірливої розмови (означено-особові речення з головним членом, вираженим дієсловом 2-ї особи однини і множини дійсного способу).

Неозначено-особові – це такі односкладні речення, у яких дійова особа мислиться неозначено, чітко не окреслено, а співвідносний із присудком головний член виражений

дієсловом у формі третьої особи множини теперішнього чи майбутнього часу або формою множини минулого часу дійсного способу. Із поезій Ярослава Павуляка почерпуємо такі зразки:

*Потім **ввійшли** у стовбур,
Обмотались корою
і від вітру хитались
вкупі
з деревом,
гніздом,
поцілунком [1, с. 67].*

Неозначено-особові речення у творчості Ярослава Павуляка трапляються значно менше, ніж означено-особові, вони становлять приблизно 20% від усіх односкладних речень. Проте, вони є важливими для творчої манери письменника, оскільки іноді виступають структурним центром висловлювання, несуть велике смислове навантаження. Напр.: *Потім **зійшлися** докупи, в один народ [1, с. 88]; Бачу, земле, твоїм багатством **підкупили** твоїх людей [1, с. 90]; **Виливають** на тебе глум... [1, с. 90]; **Вже коваля несуть** [1, с. 29].*

Використання неозначено-особових речень дозволяє авторові акцентувати увагу на дії, дійову ж особу відсунуто на задній план. Однак, неозначені особи виступають активними виконавцями дії, натяк на окремі властивості яких містять іноді ситуація, обставинні слова, другорядні члени речення. Напр.:

***Повтікали** з лісів у комфорті,
Із дерев **пересіли** в авто,
Повидумували аборти,
Бомбосховища, банки, бетон [1, с. 91].*

Дія, позначувана дієсловом третьої особи множини, стосується невизначеної кількості осіб, що для мовця не має принципового значення.

У деяких випадках головний член неозначено-особового речення має семантику неозначеності, а не множинність виконавців дії, хоч найчастіше неозначеність і множинність збігаються.

Неозначено-особові односкладні речення у творах відіграють важливу роль, вони різноманітні за своєю семантикою, морфологічним вираженням головного члена і функціональним навантаженням. Найбільш продуктивними у Ярослава Павуляка є неозначено-особові речення, в яких головний член виражений дієсловом третьої особи множини минулого часу дійсного способу. В основному це поширені неускладнені речення.

При аналізі майже не виявлено речень, у яких позначувана головним членом дія стосується будь-якої особи і мислиться узагальнено. Це **узагальнено-особові речення**. Зразком подібних конструкцій в автора може слугувати хіба що така строфа:

*Під яблуню **сядеш** без голки і нитки
(Літо достигло навпіл)
І для дівчини сам
Біля самого серця
почнеш вишивати стіл [1, с. 18].*

Як відомо, узагальнено-особові речення в основному вживаються в усній народній творчості, поширені серед прислів'їв, приказок, загадок, крилатих висловів, і, зрозуміло, в авторському художньому творі простежуються опосередковано або взагалі відсутні (Пор.: *Шилом моря не нагрієш; У лиху годину пізнаєш вірну людину; Вареників сметаною не зіпсуєш* і под.).

Простежимо функціонування в мові творів автора ще одного типу односкладних речень – **безособових**. Специфіка безособових речень полягає в тому, що дія або стан мислиться в них як незалежні від діяча або носія стану. У таких реченнях виражається настрій, стан людини й фізичні відчуття, незалежні від її волі. Це дає змогу авторові наблизити читача до внутрішніх переживань героїв: *Когось нема, когось **бракує** зараз [1, с. 14]; **Безлюдно** скрізь*

[1, с. 59]; *Так легко сумується і безлихо* [1, с. 76]; *Знов пече... у серці* [1, с. 78]; *І не соромно на світі?* [1, с. 91].

У межах безособових нам не трапилися безособові речення на позначення природних процесів, явищ, однак продуктивністю відзначаються в поезіях безособові речення, у яких головний член виражений незмінною предикативною формою на *-но*. Напр.:

*Не придумано ще покари,
Не розгадано ще вагань...* [1, с. 90];

*Стільки безликого світла
В душу мені наточено,
Стільки тендітного світу
Смерті моїй приурочено* [1, с. 100].

На сучасному етапі розвитку синтаксичної науки в окремий тип односкладних речень виокремлюють **інфінітивні речення**. Під інфінітивними односкладними реченнями розуміємо речення, головний член яких виражений синтаксично незалежним інфінітивом (із частками *би*, *б* чи без них). Напр.: *На хвилюк **б** лягти у колыску та **й** відпочити* [1, с. 26]. Серед них можна виділити семантичні групи на підставі модальних значень інфінітива: необхідності, неможливості, неминучості, наявності / відсутності дії чи стану. Варто виокремити вірш Я. Павуляка «Просто хочеться», який майже весь написаний інфінітивними реченнями:

*Підняти малий камінець,
Розбігтись,
піднявши ногу,
(Є молитва така),
і жбурнути його в
літака,
і впасти сумним на дорогу.
Або рибою воду
набити
і трошки
Зі злості пожити* [1, с. 85].

Цікавим є ще один різновид односкладних речень – номінативні. З-поміж інших типів вони відрізняються тим, що за способом вираження головного члена належать до іменних конструкцій.

Односкладні номінативні речення – це речення, головний член яких виражений іменником у формі називного відмінка. Ці речення можуть бути непоширеними і поширеними, а також ускладненими. У поезіях Ярослава Павуляка вони представлені так: *Ранок* [1, с. 24]; *Роса...* [1, с. 36]; *Серця і свічки* [1, с. 20]; *Тоненькі свічки* [1, с. 36]; *Дзвін дощу* [1, с. 40]; *Дар дощу* [1, с. 40]. Зазначимо, що автор у віршах використовує буттєві номінативні речення, які виконують описову функцію і використовуються за умови, коли необхідно зафіксувати існування, наявність певного явища, факту, події, часу чи предмета, названих прямим відмінком. У нашому дослідженні не трапилися вказівні номінативні речення та оцінні («називний уявлення»).

Отже, дослідивши односкладні (однойдерні) речення, бачимо, що в поезіях Ярослава Павуляка функціонують односкладні речення майже усіх груп та різновидів, які допомагають створити особливий, неповторний світ, де письменник відкриває свої думки, переживання, враження від людей, життєвих реалій, ситуацій.

Доведено, що автор серед дієслівних віддає перевагу означено-особовим реченням (їх у структурі поетичних творів використано найбільше), а також іменним – номінативним. Неозначено-особові та безособові речення вживаються менше і займають другу позицію після означено-особових. Загалом односкладні речення відіграють важливу роль і становлять

невід'ємну частину мовної системи художнього тексту, а їх функціонування, семантико-стилістична роль регламентуються індивідуально-авторським стилем. Більшість речень містить емоційно-оцінний компонент значення і допомагає окреслити коло духовних ідеалів митця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Павуляк Я. Дороги додому. – Тернопіль: Джура, 2009. – 156 с.
2. Слинко І. І. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання / І. І. Слинко, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К.: Вища школа, 1994. – 670 с.
3. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: [підручник для студ. вищ. навч. закл.] / К. Ф. Шульжук. – К.: Академія, 2010. – 408 с.

Стаття надійшла до редакції 22.12.2018 р.